

F.U.QODIROVA, M.X.JO'RAXO'JAYEV,
A.O.ABDUNAZAROV

UYDAGI YAKKA TARTIBDAGI TA'LIM

"ESHITDIM, KO'RDIM, BAJARDIM"
TAMOYILI "O'GIRILGAN SINIF" MUHITIDA

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

F.U.Qodirova, M. Jo'raxo'jayev, A.O. Abdunazarov

Uydagi yakka tartibdagi ta'lim

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

Toshkent
«ZEBO PRINT»
2022

UO'K: 373:159.9
KBR: 74.00

F.U. Qodirova, M. Jo'raxo'jayev, A.O. Abdunazarov. Uydagi yakka tartibdagi ta'lim. - Toshkent «ZEBBO PRINT», 2022. - 172 b.

Taqrizchilar:

G. Abdullayeva – CHDPU Maxsus pedagogika kafedrası dotsent v.b., p.f.f.d. (PhD).

U. Fayziyeva – O'quvchilarni kasb xunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashhis markazi Inkuziv ta'lim laboratoriyasi bo'lim boshlig'i p.f.n. dotsent.

Qo'lingizdagi ushbu qo'llanmada imkoniyati cheklangan bolalar uyda yakka tartibdagi ta'limni tashkil etishning nazariy asoslari, uning xorijiy mamlakatlarda yuzaga kelish va rivojlanishi, uy ta'limning huquqiy-me'yoriy asoslari, uyda yakka tartibdagi ta'limga asos bo'luvchi kasalliklar, uyda yakka tartibdagi ta'lim samadorligini oshirishning tamoyillari va omillari, ta'lim jarayonida art-terapiya, variativ yondashuvlar va shularga o'xshash bir qancha zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning afzallik va kamchiliklari handa boshqa ma'lumotlar bilan tanishib chiqasiz.

Qo'llanma bo'lajak logopedlar, surdopedagoglar va oligofrenopedagoglar, defektologlar, tarbiyachilar alohida ehtiyojga ega bolalar va ularning ota-onalari bilan korreksion va rivojlantirish ishlarida tez-tez foydalanishlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2022-yil 13 maydagi 166-sonli buyrug'iga asosan o'quv qo'llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-8302-7-1

Kirish

Ma'lumki, bizning mamlakatimizda ko'plab o'quvchilar turli sabablarga ko'ra maktab muassasalarida emas, balki uyda ta'lim olishadi. Bunday bolalarga yakka ta'lim berishning variantlaridan biri bu uyda o'qitish va tarbiyalash. Uning jiboiy tomonlari - bu bolaga ishlash imkoniyatini beradigan yakka rejasi va ta'lim tezligi, nafaqat kun davomida balki butun hafta davomida doimiy ravishda individual yuklarnalar bilan belgilanadi. Bola bilan yakka ish olib borish uning ish sur'ati, mehnat qobiliyati, charchoq va boshqalarni hisobga olishga imkon beradi, shuningdek, nogiron bolalar va o'spirinlarni jamiyat va maktabdan ajratilishini oldini oladi.

Turli xil sog'liq muammolari bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalashni o'z ichiga olgan maxsus ta'lim: hissiy, intellektual, nutqiy, motorli rivojlanishdagi og'irlarlarda uy sharoitida ta'lim muhim o'rin tutadi.

Uy sharoitida olib boriladigan ta'lim shakli deganda biz nogiron bolalarga tuzatuvchi-rivojlantiruvchi, ijtimoiy-pedagogik, tibbiy va psixologik yordam ko'rsatadigan, oilaviy muhida olib boriladigan ko'p funksional ta'lim va tarbiya tizimini tushunamiz.

Nogironlik tushunchasi hayotning cheklanishiga olib keladigan va ijtimoiy himoyani taqozo etadigan kasalliklar, shikastlanish oqibatlari yoki nuqsonlar natijasida vujudga kelgan funksiyalarining doimiy buzilishi bilan sog'lig'i buzilgan shaxslardir. Nogironlik jinnoiy, psixik, hissiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa to'siqlar tufayli imkoniyati cheklangan shaxsning jamiyat bilan birlashishiga va unda faol hayot kechirishiga to'sqinlik qiladigan imkoniyatlarning cheklanishi sifatida talqin etiladi.

Bola nogironligining o'ziga xos xususiyati shundaki, u hayot faoliyatining cheklanishi yuqori aqliy funksiyalarni shakllantirish, bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish, shaxsni shakllantirish paytida yuzaga keladi. Shu ma'noda, bolalarning nogironligi jiddiy muammo hisoblanadi, chunki u natijada shaxsning namoyon bo'lishiga, balki umuman uning shakllanishiga cheklavlur qo'yadi. Nogiron bolalarga nisbatan "alohida ehtiyojli bolalar" va "nogiron bolalar" atamalari sinonim sifatida ishlatiladi.

Tahtil shuni ko'rsatdiki, zamonaviy pedagogik adabiyotlarda

mualliflar uyda yakka tartibdagi ta'limni izohlashda «oila tarbiyasi», «uyda o'qitish», «uyda yakka ta'lim», «uydagi ta'lim» kabi turli xil sinonim tushunchalardan foydalanadilar.

Uyda ta'lim tarixi bo'yicha nashrlarning tahlili shuni ta'kidlashga imkon beradiki, Rossiyada uyda ta'lim o'z tarixiga ega, u 17-asrdan beri qo'llanila boshlandi va tan olinishidan ancha oldin keng tarqaldi. Uy o'quvchilarining birinchi xabarchilari ruhoniylar va «harf ustalari» edi¹.

Uy sharoitida o'qitishga ta'lim tizimining muhim yo'nalishi sifatida qaraladi va bu oilaviy ta'limning ko'p asrlik tajribasida aks ettirilgan va bosqichma-bosqich rivojlanish jarayonida shakllangan:

1-davr (VI-IX asrlar) - qadimgi slavyan qabilalari orasida mentorlik faoliyati elementlari paydo bo'lishi;

2-davr (X-XV asrlar) - knyazlar saroyida bolalarni uyda o'qitish va «savodxonlik ustalari» tomonidan oilaviy tarbiya;

3-davr (XVI-XVII asrlar) - kelajak taxt merosxo'rlarining saroyda shakllanishi;

4-davr (XVIII asr) - hokimiyatni rivojlantirish, mahalliy zodagonlar orasida oilaviy muhiida umumiy ta'lim;

5-davr (18-asr oxiri - 19-asrning birinchi choragi) - uy va din ta'limini va davlat ta'lim muassasalarida o'qitishning parallel rivojlanishi; gubernatorlar va uy murabbiylarining milliy kadrlarini tayyorlash;

6-davr (XIX asrning 30- yillari - XX asrning boshlari ..) - uy sharoitida ta'limni fuqarolik tarbiyasining bir turi sifatida rasmiy ravishda tan olish, bu ta'lim muassasalarida va davlat maktablari qoshidagi maktab-internada o'qishga tenglashtiriladi; uyda o'qitishning isiqbollari va muammolarini pedagogik adabiyotda va matbuotda faol muhokama qilish;

7-davr (1962-yildan bugungi vaqtgacha) - nogiron yoki bemor bolalar uchun davlat ta'lim shakllaridan biri sifatida uy ta'limini rasmiy tan olish; ushbu faoliyatni me'yoriy jihatdan qo'llab-quvvatlash.

So'nggi o'n yilliklarda uy ta'limi muammosi mutaxassislarining jiddiy e'tiborini jalb qilmoqda. Uy sharoitida o'qitish masalalarini

¹Зверева О.Л. Проблема развития домашнего воспитания в России // Дошкольное воспитание. - 1997. - №3. - с. 100-103.

muhokama qilib, bir qator mualliflar uy ta'limini amalda tadbiq etilishi hali ham ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi degan xulosaga keldilar.

Uyda bolaga dars beradigan o'quvchi o'quvchi bilan ko'p hollarda yakka tartibda ko'p vazifalarni bajaradi, lekin ularni hal qilish uchun ma'lum psixologik-pedagogik darajadagi tayyorgarlik va aniq tuzatish va rivojlantirish qobiliyatlari kerak, shuningdek tizimda o'quvchi-o'quvchi, ota-ona shaxslararo munosabatlarning maxsus tizimini barpo etish kerak.

Amaliyotda 2020-2022 yillar mobaynida "Imkoniyati cheklangan bolalarning uyda yakka tartibdagi ta'limi samaradorligini oshirish mexanizmlari" mavzusida ilmiy izlanish olib borildi. Ilmiy izlanishning natijalariga ko'ra o'quvchilarning 32% dan 50% gacha uyda o'qiyotgan bolalarga maktab fanlarini o'qitishda qiyinchiliklarga duch kelishgan. Bolalar bilan muloqot qilishdagi qiyinchiliklar o'quvchilarning 60% dan ortig'i tomonidan qayd etilgan. Hodimlarning taxminan 40% ota-onalar bilan aloqa qilishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, tegishli metodik adabiyotlarning yetarli darajada ta'minlanmaganligi holati esa - 50% dan ortiqdir.

Shunday qilib, hozirgi vaqtda nogiron o'quvchilarni uyda o'qitish bo'yicha chet elda ma'lum tajriba to'plangan. Ushbu tajriba jahon pedagogikasining muhim tarkibiy qismi sifatida qo'shimcha o'rganishni va takomillashtirishni, tuzilishini talab qiladi.

Bizning fikrimizcha uyda yakka tartibdagi ta'lim sifatini oshirish va uyda o'qiyotgan bolalar va o'spirinlarning ijtimoiylashuvi muammosini hal qilish uchun bu masalalar yechimini ishlab chiqilishi kerak.

Hozirgi kunda O'zbekistonda uyda bolalarni o'qitishning zamonaviy amaliyoti o'qitishning nomukammal shakllari va mazmuni, sur'ati, vositalari va usullari bilan bog'liq bir qator qiyinchiliklarni boshdan kechirmoqda. Uzoq muddatli kasal bolalarning salomatligi holati va kognitiv qobiliyatlarining rivojlanish darajasini hisobga oladigan ta'lim dasturlari va o'qitish texnologiyalari yetarli emas.

Bundan tashqari, umumta'lim muassasalarida uyda yakka ravishda tuzatuvchi va rivojlantiruvchi ta'limni olib borishga

qodir bo'lgan malakali pedagog kadrlar mavjud emas, shuningdek, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun, shu jumladan intellektual rivojlanishida nuqsoni bor o'quvchilar uchun uydak yakkatartibdagi ta'limni muammosi bo'yicha ma'lumot yetarli darajada emas.

Shunday qilib, respublika miqyosida uy ta'limi bo'yicha yetarli darajada nazariy tushunishni va amaliy amalga oshirishni talab qiladigan bir qator muammolar mavjud. Ushbu qo'llanmaning ilmiy-uslubiy darajadagi dolzarbligi barcha nogiron bolalarga yetarli va sifatli ta'lim berish ehtiyojining o'sishi va bunday bolalar uchun uy sharoitida ta'limni tashkil etish darajasining pastligi o'rtasidagi ziddiyatdan kelib chiqadi.

Qo'llingizdagi ushbu qo'llanmada imkoniyati cheklangan bolalar uydak yakkatartibdagi ta'limni tashkil etishning nazariy asoslari, uning xorijiy mamlakatlarda yuzaga kelish va rivojlanishi, uy ta'limining huquqiy-me'yoriy asoslari, uydak yakkatartibdagi ta'limga asos bo'luvchi kasalliklar, uydak yakkatartibdagi ta'lim samaradorligini oshirishning tamoyillari va omillari, ta'lim jarayonida art-terapiya, variativ yondashuvlar va shularga o'xshash bir qancha zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning afzalilik va kamchiliklari hamda boshqa ma'lumotlar bilan tanishib chiqasiz.

I BOB. IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR UYDA YAKKA TARTIBDAGI TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI.

REJA:

1. Xorijda uydak ta'limni rivojlanishi
2. Imkoniyati cheklangan bolalar uydak yakkatartibdagi ta'limni tashkil etishning me'yoriy-huquqiy asoslari
3. Uydak yakkatartibda ta'limning tashkiliy-pedagogik aspektlari.
4. Imkoniyati cheklangan bolalar uydak yakkatartibdagi ta'limni tashkil etishning samarali omillari
5. Uydak yakkatartibdagi ta'limga jalb etilgan o'quvchilarning tibbiy, pedagogik-psixologik xususiyatlari.
6. Shizofreniya.
7. Nevasteniya.
8. Psixasteniya.
9. Enkoprez — bolalarda axlatini muntazam tutolmaslik.
10. Emurez — peshob tuta olmaslik
11. Ensefalopatiya
12. Psixopatiyalar.
13. Epilepsiya
14. Bolalar serebral falaji (BSF).
15. Avtizm kasalligi.
16. Miopatiyalar.
17. Miasteniya.
18. Psixonevrologik kasalliklari mavjud bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlari.